

Неда З. Срећковић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

https://doi.org/10.18485/ai_petrovic_goran.2020.ch6
821.163.41.09-32 Петровић Г.

ПРОСТОР И ПРЕДМЕТНА СТВАРНОСТ У ЗБИРЦИ ПРИПОВЕДАКА *БЛИЖЊИ* ГОРАНА ПЕТРОВИЋА

У овом раду бавимо се поступцима спацијалне организације догађаја које је Горан Петровић применио у обликовању збирке проповедака *Ближњи*. Дати феномен сагледава се као део имплицитне поетике овог писца. Истраживање је ослоњено на теоријску концепцију коју нам је Мишел Фуко изложио у свом предавању „О другим просторима”. Стога, у раду испитујемо представе простора наглашавајући творедбене принципе на којима почива просторна структура збирке. Посебно ћемо се ослонити на појам хетеротопије и указати из перспективе тог феномена на парадигму простора унутар збирке приповедака *Ближњи*. На тај начин долазимо до типичних обележја ове збирке Горана Петровића када је реч о аспекту спацијалне организације унутар наративног дискурса.

Кључне речи: хетеротопија, простор, други, ближњи, подрум, огледало

*

Бављење простором у модерној књижевности усмерава нас ка теоретичарима који пре свега појам простора

---

* neda2007@msn.com

не препознају више као место догађања нарације, већ као њен структурни елемент. Мишел Фуко у свом делу „О другим просторима” указује да је досадашњи предмет интересовања деветнаестог века била историја, а да ће двадесети век „пре свега бити епоха простора” (Фуко 1986: 22). Наслањајући се на Бахтинов појам хронотопије, који омогућава да се представе о времену, простору и њиховим узајамним односима уоче и опишу, Фуко, говорећи о простору, уводи термин хетеротопије која најједноставније указује на просторну променљивост. Насупрот тзв. утопијским просторима, које карактерише нереалност, тј. представља други простор који је имагинаран, фиктиван (не)могућ, хетеротопија је реалан простор са нагласком на његовој другости, она није други простор већ је просторна другост. Хетеротопија не подлеже категоризацији унутар опозиције реално–нереално, већ је трансформисан простор који не подлеже законима геометрије.

Оправданост анализе функције простора кроз перспективу хетеротопија у збирци приповедака „Ближњи”, заснива се на незаобилазној чињеници да је Горан Петровић своје приповетке на наративном нивоу спацијално организовао тако што је простор представио као један од елемената нарације. Простор није представљен само као место догађаја, он је постао, како Мишел Фуко каже, функција. (Фуко 1986: 22) Форма коју ова збирка приповедака има – фрагментаризација на девет самосталних приповедака, које се, по тематици могу засебно читати, наизглед указује да се значењски капацитет текста ограничио формалним карактеристикама. Наслов збирке, који на неки начин сугерише на метафоричко читање, указује на доминантну улогу просторних елемената, који се испољавају не само на метафоричном, већ и на идеолошком плану романа. Наслов „Ближњи” не упућује само на просторну одредницу блискости већ и на срод-

ност и фамилијарност, стога вишезначност овог појма нам указује и на интерпретативну неодлучност која прати рецепцију Петровићевог текста. Зависно од становишта које прихвата читалац, премда се супротављају више начина читања, простор ове збирке ће се показати као хетеротопичан уколико се успоставе међусобне везе које упућују на припадност приповедака једној целини, тј. да је заокруженост и аутономност појединачне приповетке илузија која се распршује у сурету са просторним читањем збирке. Поред значењске равни коју носи лексема „ближњи”, чини нам се значајним да укажемо и на мотивску повезаност коју она призива. У приповеци „Три јесени и сам почетак зиме” мотив доброг самарићанина, милостивог, директно је везан за њеног главног лика, који помаже познанику, позајмивши му новац у неприлици, премда је и сам био у лошој финансијској ситуацији:

„Досећам се да ми није било јасно очекује ли од мене да свему придодам ведрији исход или се нада каквој стварнијој подршци. Било како било, понудио сам незнатну позајмицу, више ионако нисам имао, за последњу причу добио сам хонорар од три обећања да бих све одмах заложо за нешто намирница у оближњој бакалници” (Петровић, 2002 :16)

На овај начин се директно уланчава са последњом приповетком „Ближњи” у којој Јаков такође помаже старцу, становнику његове зграде који се изгубио у сред ноћи: „Није био сигуран да је осетио сажаљење. Опет, није могао тек тако да залупи врата. (...) Одлучио се. Искорачио је из стана.” (Петровић 2002: 116) Мотивско уланчавање преко библијског мотива милостивог, интертекстуално повезује ове приче са Јеванђељем по Луки и на моменат када Исус на питање „А ко је ближњи мој?”

(Лк. 10,29) одговара причом о милостивом Самарићанину¹ који се и овим приповеткама мотивски тематизује.

Основне хетеротопије у збирци приповедака „Ближњи” Горана Петровића су књиге, слике, прозори, ходници, огледало.

У првој приповеци „Слике са изложбе” писац нам представља вече изложбе у Галерији и, описујући верно њене посетиоце и њихово свечано, пригодно понашање, даје нам се илузија тог догађаја јер слика у галерији нема. У овој причи уочава се најочитије моделовање простора. Писац каталогизује шест слика које представљају „прозоре” у хетеротопе разрађене у осталим приповеткама збирке. Географске одреднице југ, север, југ, запад, север, југ, исток представљају текстуални руб унутар којих се смештају мотиви, симболи и митологеме које писац преображава и контекстуализује у „живе” слике. Прозори представљају својеврстан хипертекст, с обзиром на то да се кроз прозоре распознају знаци који ће бити уписани у другим текстовима.

Постоји корелација између ове прве приповетке и седме приповетке „На спруду” у којима се представља простор уметности који се моделује „реалношћу” тј. у приповеци „На спруду” бивши власник *Мале енциклопедије* исписао је изван текстуалног оквира коментаре који су оригиналном тексту дали нови живот.

---

1 Самарјанин је симбол човекољубља, личност која у својој љубави и милостивости, превазилази људске предрасуде, датост и ограниченост људске створености. Христос као одговор о идентитету ближњег узима пример Самарјанина, припадника народа презреног и одбаченог од стране Јевреја који несебично помаже и спасава живот Јеврејину, коме у помоћ нису притекли ни јеврејски свештеници ни његови сународници. (уп. Јеванђеље по Луки) Овај се мотив указује и као средишња линија у којој се отвара простор збирке, приповетке и нарације ка тексту Библије и трагањем за Израелом, за изгубљеном матицом, кроз мотиве, ликове, имена, цитате, и др. који ће подробније бити анализирани у другом раду.

„Коментари су се кретали од једноставног придодавања новијих биографских података неким личностима, преко вишеструког исправљања бројки у оквиру других одређеница, до заиста надахнутих опаски на поједина објашњења састављача енциклопедије” (Петровић 2002: 73)

Директно увођење читалаца у простор романа такође је један од значајних елемената о обликовању хетеротопног простора „Ближњих”. Тиме се практично нарушавају границе између самог текста и извантекстуалне стварности. Улога читаоца веома је важна и за реализацију истовременог конструисања и деконструисања простора у роману, као што у приповетки „На спруду” Н.Н. лице својим коментарима дописује текст.

Док Н.Н. лице проширује границе текста по хоризонталној равни, дотле се у причи „Матица” текст продубљује по вертикали просторно манифестованој као подрум, „простор испод”, испод свести ликова текста читаоца. Тако је подрум једна врста понирања у несвесно самог текста и самим тим представља хетеротопију у односу на оно што се задаје као утопијски простор куће, уточишта. Подрум је дакле дислокација садашњег момента. У њему настаје неки „нови свет”. То није центар куће, то је њен руб, периферија. Јунак овде налази смирај и задовољство, „Осећа се боље. Има утисак да се овим незнатним размештајем отвара читаво ново пространство, нови свет” (Петровић 2002: 58). Оба простора потпуно су реални, с тим што је први маркиран немиром, а други спокојем. Башлар истиче да је најдрагоценија особина куће то што може да пружи уточиште сањарењу, штити га и омогућава мирно сновивање. У свакој другој кући током живота, тражимо ту прву кућу у којој смо сањали прве снове и имали уточиште. Цела прошлост долази да живи путем сна, и у новој кући. (Башлар 1969: 32-33) У случају Андрије Гавровића, потреба за измеш-

тањем јавља се као покушај промене управо тог унутрашњег стања гушења и тескобе. „Ваљда се у већем простору мука некако лакше подноси, како-тако разреди, разблажи” (Петровић 2002: 54) Да се овај мотив не може тумачити логиком нужности, већ у симболичком и психоаналитичком контексту, потврђује и сам опис подрума који се не аутентизује већ приказује реалистично истичући тескобан осећај Андрије Гавровића у дому: „Без обзира на овај неудобан положај, без обзира на оштар мирис мазива, разређивача и темељне фарбе, без обзира на запах буђи, воњ старих ствари и надражујућу, стално извијену трину угљене прашине – спава као никада у протеклих шест месеци”. (Петровић 2002: 49-50). Не само у „Матици” када се заставник сели из своје куће у подрум већ и у приповеци „Све што знам о времену” се тематизује подрум, као простор у који се бежи зарад сигурности, када бомбардовање крене. Па тако у обе приповетке, простор куће за ликове постаје простор будности, док простор подрума – сигурности.

Хетеротопије у збирци *Ближњи*, дакле нису само други простори већ су знакови другости унутар самих ликова што се изразитије да спознати посредством хетеротопије огледала. Као што Андрија Гавровић у огледалу не фокусира свој одраз већ одразе других око себе и на тај начин потврђује логику огледала и одраза као увек другог у односу на субект, тако и у приповеци „Завеса” одраз у прозору није рефлексивна оног ја које се огледа, већ пуковника Краљевске војске. Завеса је предмет који повезује два лика и који у овом случају добија значење једног самоприкривања и samozаваравања који ће одраз у прозору раскринкати.

„Како се то иначе дешава, на стаклу прозора, као у огледалу видео сам ликове познаника и његове баба-тетке, покућство, две бержере где смо до малочас седели, па и

своје запрепашћено лице – када сам на оном улегнутом крају софе запазио обрис човека у годинама, мада чврстог држања, војнички кратко подшишаног, уредно но старовременски одевеног, човека који је лагано одложио шољицу чаја на сто, тачно поред зделе од алпаке навршене ванилицама, па се одсечно наклонио у мом правцу. Окренуо сам се. Недовољно брзо. На софи није било никога.” (Петровић 2002: 32,33)

Простор огледала је аутоперцептиван. Рефлексија ликова у илузијском простору суочава Андрију Гавровића са ситуацијом, указујући и на чињеницу да је чак и илузијски простор презасићен:

„Готово ништа не може да остане лично, Андрији Гавровићу се чини да огледало у купатилу не постиже, да није у стању да разложи претходне ликове укућана, те он, бријући се, мора да посматра појединачне одразе осталих, одразе што још нису стигли да нестану. Колико се само пута посекао до бола, унутарњег и тим несноснијег, када би у том посусталом тоалетном огледалу затекао обрис жениног умора, прсте којима она безуспешно покушава да дотера запуштене боре око усана? Колико се пута постидео пред безнађем снахиних тужних очију, једанпут и пред њеном зрелом наготом до паса? Колико пута је заустео оправдање пред синовљевим тмурним лицем? Или пред бистрим челом Малог, који се и синоћ, приликом умивања, пропињао – све у жељи да се више сагледа? [...] Да би се потом, онако свеже избријан, прсио, те на силу, охрабрујуће осмехивао, никад се не зна, за сваки случај, ако било ко, доцније – његов одраз примети” (Петровић 2002: 55,56)

Наведени примери потврђују теоријску мисао Мишела Фукоа (1986: 30) о хетеротопији, да је то простор без простора у коме посматрач види само себе тамо где није, види у нестварном простору, иза огледала које заиста постоји.

Не само да се идентитет јунака кроз огледала распршује, већ се као у причи „Балканском улицом” град Београд огледалским удвајањима растаче до свог укидања оправдавајући поступак главног јунака који на београдској железничкој станици тражи карту за Београд:

„[...] нападна светла реклама су навирала у собу, посвуда се множећи: од стакла у овалном раму, заправо фотографије покојне супруге, од стакла у четвртастом раму, заправо Указа о унапређењу, а на предлог министра грађевина, [...] до огледала, и супротног огледала у огледалу, и огледала у огледалу огледала, и огледала у огледалима... Множило се и умножавало: ’Прва српска пивница’, ’Касина’, ’Mc Donald’s’” (Петровић 2002: 43-44)

У моментима када се простор приказује као реалан, он носи изванредан потенцијал других простора. Не само у овој приповеци „Случај у Балканској улици” који приказује један симултанizam у приказу простора, односно укрштају се различите временске перспективе, већ и у приповеци „Ближни” у једном се простору укрштају различити светови. Наиме, у овој приповеци Јаковљево пењање ка горе симболички нас уводи у библијску причу, у Прву књигу Мојсијевој у којој се Бог јави Јакову „Устани, иди горе у Ветиљ и онде стани” (1 Мој. 35:1). У тренутку када се старац претворио у анђела, успоставила се просторна митологема² што показује у ствари да се сам простор отворио ка трансценденталном и да се проширује безгранично у просторе вечног.

Основу Петровићевих хетеротопија чине простори који никада нису искључиво само реални или само утопијски, илузијски, имагинарни, него истовремено реални и нереални. Нитна одредница Петровићевих хетерото-

2 У Првој књизи Мојсијевој, Бог је назвао Јакова Израил, што се као одредница не јавља први пут у овој збирци приповедака.

пија је реалност простора, тј. он се у збирци приповедака „Ближњи” увек јавља као плус-простор који репрезентује или друга места или другост, не само предмета, простора, већ и унутар самих ликова. Појам, односно термин простор у Наратолошком речнику Џералда Принса дефинише се као „место или места у која су смештени приповедне ситуације и догађаји” (Принс 2011: 165), али на примерима поетике Горана Петровића јасно уочавамо да простор има важну структурну улогу наратива и да се код модерних писаца актуелизује унутар хетеротопија.

ИЗВОРИ

Петровић 2002: Г. Петровић, *Ближњи*, Београд: Народна књига / Алфа

ЛИТЕРАТУРА

Башлар 1969: G. Bašlar, *Poetika prostora*, Beograd: Kultura
Бужињска, Марковски 2009: Ana Bužinjska, Mihal Pavel Markovski, *Književne teorije XX veka*, Beograd: Službeni glasnik
Принс 2011: G. Prins, *Naratóloški rečnik*, Beograd: Službeni glasnik
Фуко 1986: Michael Foucault, “Of Other Spaces, translated by Jay Miskowiec”, *Diactitics*, Vol. 16, No. 1, 22–7.

Neda Z. Srećković

SPACE AND OBJECTIVE REALITY IN THE
COLLECTION OF SHORT STORIES
“THE NEXT OF KIN” BY GORAN PETROVIC

Summary

The research is based on the theoretical concept that Michel Foucault presented to us in his lecture, “Of Other Spaces.” In this paper, we examine the representations of space, emphasizing the substantive principles underlying the spatial structure of the collection. In particular, we rely on the term of heterotopia and point from the perspective of this phenomenon to the paradigm of space within the collection of short stories. In this way, we come to the typical features of the poetics of Goran Petrovic’s when it comes to the aspect of the spacial organization of events within narrative discourse. Petrovic’s heterotopias are based on spaces that are never exclusively real or merely utopian, illusory, imaginary, but at the same time real and unreal. The main determinant of Petrovic’s heterotopias is the reality of space, ie. he always appears in the collection of short stories as a plus-space representing other places or otherness, not only of objects, spaces, but also within the characters themselves.

Keywords: heterotopia, space, other, neighbor, basement, mirror